

PROVET I LIVSÅSKÅDNINGSKUNSKAP 20.3.2015 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Livsåskådningskunskap som läroämne vilar på en tvärvetenskaplig grund, och provet i livsåskådningskunskap inkluderar därför infallsvinklar från flera olika vetenskaper. I livsåskådningskunskapen ses människorna som naturliga, medvetna och kulturella aktörer som skapar och reproducerar betydelser i inbördes växelverkan. Olika livsåskådningar och mänskliga handlingssätt ska ses som resultatet av en interaktion mellan individer, sammanslutningar och traditioner. Livsåskådningskunskapen bygger på en människosyn som betonar människornas möjlighet att leva fria och jämlika, aktiva och målmedvetna.

Livsåskådningskunskapen ska genom reflektion och samtal öka de studerandes allmänbildning beträffande kultur och olika livsåskådningar. Samtidigt utvecklas deras praktiska omdöme och känsla för situationen, deras etiska färdigheter och tolerans samt deras förmåga att diskutera, lyssna och uttrycka sig. En säkrare förmåga att se och bedöma olika livsåskådningar utgör nyckeln till ett gott liv både individuellt och socialt, och detta avspeglas i provet i livsåskådningskunskap.

I provet i livsåskådningskunskap betonas examinandens färdigheter att

- bygga upp sin identitet och livsåskådning
- bredda sin kunskap om olika livsåskådningar och sin kulturella allmänbildning
- utveckla sitt omdöme och sin kritiska förmåga
- tillägna sig principerna för mänskliga rättigheter, en positiv kulturell mångfald, samhällelig och global rättvisa och hållbar utveckling.

I provet i livsåskådningskunskap bedöms förutom hur examinanderna tillägnat sig faktakunskaper och hur deras förmåga att förstå livsåskådningsfrågor har utvecklats även deras förmåga att behandla och uttrycka sig om livsåskådningsfrågor på ett mångsidigt, skickligt och kreativt sätt. Livsåskådningsfrågor är ofta personliga, men basen för reflektioner kring dem utgörs av de intellektuella dygderna: kritiskt tänkande, intellektuell ärlighet, konsekvens, entydighet och systematik.

Svaren i provet i livsåskådningskunskap kan bedömas enligt den så kallade SOLO-modellen (Structure of the Observed Learning Outcome). Enligt den delas svaren in i fem olika kategorier.

Det svagaste svaret ligger på en prestrukturell nivå. Frågan har missförståtts eller svaret innehåller knappt några faktauppgifter alls. På denna nivå finns det tre typer av svar: svaret är irrelevant med tanke på frågan, examinanden upprepar endast det som redan sagts i frågan, eller examinanden presenterar ett lösryckt påstående eller en kommentar.

I ett unistrukturerat svar finns en enda relevant synpunkt eller ett exempel. Stoffet i svaret är dock i övrigt slumpartat och svaret saknar en disponerad struktur. Det exempel som presenterats i svaret gestaltas inte trovärdigt som en del av helheten.

I svar på den multistrukturerade nivån anges flera relevanta synpunkter, men examinandan lyckas inte koppla ihop dem till en helhet och svaret är därför katalogartat. De exempel som nämns öppnar inga generella perspektiv.

I ett avvägt svar har relevanta synpunkter för frågan relaterats till varandra på ett konsekvent och förnuftigt sätt. Svaret utgör en koherent helhet, som förklarar frågans problemställning. Exempelen öppnar olika perspektiv på frågan och de olika synvinklarna jämförs med varandra.

I en utvecklad disposition presenteras det relevanta materialet på ett avvägt sätt. Begreppen och motiveringarna utgör en konsekvent helhet, som besvarar de frågor som hänför sig till uppgiften och diskuterar alternativa sätt att närma sig dem. Exempelen uttrycker och fördjupar olika synpunkter. Sålunda framkommer de individuella och sociala synvinklar som har att göra med individens livsstil och livserfarenhet.

Uppgift 1

Man kan sträva efter ett gott liv på väldigt olika sätt. Tyngdpunkten kan ligga på att individen når sina egna mål eller på att skapa grupper som stöder ett gott liv. Det är viktigt att det framgår varför det handlar om ett gott liv. Lycka i vid bemärkelse (också blomstring, grek. *eudaimonia*) är ofta, men inte nödvändigtvis, ett kännetecken på ett gott liv.

Varje modell för ett gott liv förutsätter någon sorts världsbild, det vill säga en uppfattning om hurdan världen är. Ur det goda livets perspektiv är människobilden en viktig, till och med avgörande del av världsbilden. Homo economicus hör till exempel på ett naturligt sätt till det goda liv där marknadsekonomin har en central roll. Människan ses då som en varelse som strävar efter välbehag genom att konsumera och som strävar efter växande konsumtionsmöjligheter genom att rationellt främja sin egen nytta och öka sin förmögenhet. En idrottarens goda liv kan i sin tur hänga ihop med den njutning motion ger, med en god fysisk kondition och med de förbättrade prestationer träningen leder till, med att "övervinna sig själv". I en konstnärs liv kan skapandet däremot ha en avgörande betydelse. I de flesta fall har andra människor och människorelationerna en väsentlig betydelse för ett gott liv.

De ovan beskrivna modellerna för ett gott liv förutsätter inte nödvändigtvis en världsåskådning som sträcker sig utöver människan och samhället. En måttstock som beaktar tid och rum hänger samman med det vardagsliv dagens gymnasister lever. Religiösa modeller för ett gott liv förutsätter däremot i allmänhet att världsbilden har en aspekt som inkluderar livet efter detta, också om budismens många inriktningar är ett välkänt undantag. I dessa fall blir tidsperspektivet lätt vidare än ett enskilt jordeliv. Vissa modeller som betonar intensiva flyktiga upplevelser – extremupplevelser, droger, etc. – kan på motsvarande sätt innebära att tidsperspektivet blir mycket kort. I dessa fall är det förtjänstfullt att begrunda om det egentligen handlar om ett gott liv.

Uppgift 2

a)

Då man beaktar fartygets ålder och de uteblivna besiktningarna hade ägaren skäl att misstänka att fartyget inte skulle hålla. Därmed hade han en klar skyldighet att kontrollera saken och låta reparera fartyget. Clifford själv framför att vi har en allmän skyldighet att kontrollera omständigheterna och inte tro på något utan goda grunder. Men man kan också motsätta sig hans uppfattning eftersom det kan vara omöjligt att kontrollera alla våra argumentationsgrunder. Man hamnar nämligen lätt antingen i en cirkelargumentation, i en oändlig kedja av motiveringar eller i ett i sig ogrundat antagande om en absolut kunskapskälla.

b)

I sig påverkar skeppsbrottet inte förhandsansvaret. Ur ett perspektiv som betonar följderna, till exempel om saken begrundas ur ett juridiskt perspektiv, bestäms ansvaret dock utifrån faktiska händelser. Dessutom är skeppsbrottet en grund för att misstänka att fartyget verkligen var i dåligt skick.

c)

Cliffords berättelse har fungerat som ett viktigt religionskritiskt argument. Då det gäller religiös tro kan man motsätta sig Cliffords argument också på andra grunder än de som framfördes under punkt a, till exempel genom att framföra att det då inte alls handlar om bevis (en så kallad fideistisk inställning). Då åskådningar uppkommer och granskas handlar det ibland om grunder och bevis, ibland inte.

Uppgift 3

Med tanke på individens val är det ganska klart att man prioriterar bästa möjliga vård för sitt eget barn. Därför väljer de familjer som har råd en försäkring och privat sjukvård. Det finns inte något motiv för att anta att familjerna beaktar osäkra samhällseliga långtidseffekter på bekostnad av sina egna barns fördel.

Ur ett samhällligt perspektiv verkar situationen otillfredsställande, eftersom den inte verkar vara bra för någon. Alternativ kunde vara att höja standarden på den offentliga sjukvården, att åtminstone i någon mån lägga ner den offentliga sjukvården eller att på något sätt begränsa de sjukvårdstjänster, som tävlar med den offentliga hälso- och sjukvården. Enligt undersökningar understöder de flesta finländare inte att man avvecklar en god, skattefinansierad hälso- och sjukvård, som riktar sig till alla medborgare. En betoning av den individuella betalningsförmågan innebär att man kräver att de som inte har en tillräcklig betalningsförmåga nöjer sig med knapphet. Detta leder lätt till tanken att man inte har råd att vårda alla väl. Då finns det en risk att det uppstår sådana motsatsförhållanden, som beskrivs i frågans exempel.

Uppgift 4

a)

De grupperingar av dels naturvetare, dels företrädare för den litterära kulturen som Snow nämner har inte bibehållits. "Litteraturintelligentian" har under postmodernismens och multimedieperformansernas tid förblivit en rätt osynlig grupp inom kulturen jämfört med t.ex. de elektroniska medierna. På motsvarande sätt är det förlegat att tänka sig fysiken som den enda representanten för naturvetenskapen. Själva konstellationen har kanske ändå inte försvunnit.

I dagens samhälle är vetenskapen en prioriterad kunskapsform uttryckligen i egenskap av naturvetenskap. Detta beror på att vårt samhälles funktionsduglighet i hög grad baserar sig på teknologi. Kulturella krafter som förhåller sig kritiskt till naturvetenskapen har det naturligtvis funnits rikligt av också efter Snow, till exempel i samband med 1990-talets vetenskapsstrid. I Finland är fysikern Alan Sokal, som i samband med dessa strider förlöjligade postmodernismen, den naturvetenskapliga ståndpunktens mest kända representant. Naturvetenskapen kritiserades av olika, ofta radikalt orienterade grupper, såsom feminister, postmodernister och vetenskapssociologer. Under 2000-talet har vetenskapskritiken ofta kommit från ett konservativt religiöst håll.

b)

Frågan om vetenskapens och teknikens roll i kulturen berör hela jordklotet. Striderna grundar sig ofta just på frågan om vad som borde undervisas i skolorna. I gymnasiet tänker man sig att de olika läroämnena balanserar upp varandra och man talar också om en harmonisering av läroämnena. Alla läroämnen, till exempel psykologin, är inte alltid så lätta att placera utifrån denna indelning. Å andra sidan tävlar man i gymnasierna om resurser utifrån denna distinktion mellan naturvetenskapliga och litterära eller humanistiska ämnen. Olika examinatorer kan ha olika erfarenheter och uppfattningar om saken.

Uppgift 5

Trots att också antalet medlemmar i kyrkan ökat, är antalet som lämnat kyrkan och antalet som blivit medlemmar i olika storleksordning. Kyrkans medlemsantal sjunker i jämn takt med cirka 50 000 personer per år, det vill säga andelen medlemmar i den evangelisk-lutherska kyrkan av alla finländare sjunker med cirka 1 procent per år. Det är möjligt att tänka sig att nedgången accelererar, eftersom unga vuxna utgör den mest betydande grupp som lämnar kyrkan och deras barn upprepar effekten. Å andra sidan kan man kanske framföra att nedgången bromsas, då man inte mera i lika hög grad bland kyrkans medlemmar hittar sådana för vilka medlemskapet i den lutherska kyrkan inte har en positiv betydelse. De senaste tidernas utveckling tyder också på att olika upprivande konflikter och inlägg, till exempel i frågor som gäller de sexuella minoriteternas ställning, kan leda till att de som lämnar kyrkan plötsligt ökar i antal.

Till trenden att lämna kyrkan hör troligen förändringar i åskådning. Vissa förändringar är redan tydligt skönjbara. Den finländska kulturen, med sina seder och bruk, har på många sätt genomsyrats av kristendomen och lutheranismen. Till exempel vecko- och årsrytmen baserar sig på kristendomen. Å andra sidan har övergången från sex dagars till en fem dagars arbetsvecka, affärernas söndagsöppettider och många andra förändringar visat att förändringar i detta avseende i hög grad redan skett och fortsätter ske.

Utöver förändrade seder berör förändringarna i åskådning kyrkans ställning och självförståelse. Kyrkans samhällliga roll och ceremoniella betydelse till exempel i samband med riksdagens öppnande kommer troligen att förändras. Också skolornas religionsundervisning förändras. Det är intressant men svårt att bedöma hur Finlands allmänna åskådningsklimat kommer att förändras som en följd av detta. Sker det en gradvis sekularisering, likt den som nu pågår, kommer de religiösa minoriteternas synlighet och inflytande att växa eller går utvecklingen i en sådan riktning som det i detta skede är svårt att urskilja?

Uppgift 6

De olika varianterna av etikens gyllene regel är bekanta både från många världsreligioner och från den humanistiska traditionen. I Finland är troligen formuleringen i Matteus evangelium (7:12) den mest kända: "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem". Här hänvisar man till människor i allmänhet. I vissa av regelns formuleringar talar man om närstående eller bröder, inte om människor i allmänhet. Detta aktualiserar en av principens tolkningsbegränsningar: Hur ska man avgränsa denna sfär av ömsesidighet. I ett samhälle, som strävar efter likvärdighet, såsom Finland, kan den gyllene regeln ha en stor betydelse. I ett ståndssamhälle är det däremot inte så.

Den gyllene regelns viktigaste begränsning har att göra med människors olikhet. Alla vill inte nödvändigtvis ha detsamma som den som presenterar regeln. I egenskap av enkel heuristisk princip innehåller regeln också andra aspekter som måste klargöras begreppsligt, såsom viljans begrepp. Den ömsesidighetsprincip som utgör den gyllene regelns kärna lämpar sig inte heller så bra som princip för rättvis bestraffning, utan leder då lätt till en hämndspirals. Etikens gyllene regel påminner om etikens universalitetsprincip och Kants kategoriska imperativ, men det handlar inte om samma sak.

Uppgift 7

Enligt Baggini har Harry och Sophie fastnat i det så kallade fångens dilemma. Spelteoretiskt når helheten det bästa resultatet genom samarbete, men ur varje individs synvinkel kan man säkra det bästa resultatet genom att ställa sin egen nytta framför andras. De här fallen är alltså exempel på situationer, där främjandet av den gemensamma nyttan leder till ett dåligt resultat för individen. Det är väsentligt för Harry och Sophie att undvika den här spelteoretiska infallsvinkeln. Kärlek och tillit till exempel är ur det goda livets perspektiv i sig själva värdefulla saker, som inte kan nås om man närmar sig alla situationer genom att beräkna fördelar. Människorelationer grundar sig inte alltid på nytta.

På dessa grunder kan Harry och Sophie till exempel välja ett alternativ som baserar sig på regler. De håller det löfte de givit för bindande och handlar utifrån äktenskapets regler. De kan också tänka sig att deras förhållande är rent känslobaserat. Det är möjligt att reda ut vad förhållandet baserar sig på. Eftersom äktenskapet är en fungerande institution, så kan man förstå Harrys och Sophies situation också på andra sätt än utifrån fångens dilemma.

Uppgift 8

Den nya digitala tekniken och speciellt internet möjliggör informationsspridning och kontakt mellan människor, som inte mera begränsas av avstånd, dåliga trafikförbindelser och annat liknande. En sådan kommunikation är svår att övervaka. Den informationsspridning som sker via internet är en klar utveckling mot en världsby. Den så kallade arabiska våren var en synlig politisk händelse, för vilken dessa kommunikationskanaler hade betydelse.

Samma digitala tekniken möjliggör också en allt noggrannare kontroll. Exempel på detta är bland annat det digitala spionage Förenta staterna utsatt andra stater statsöverhuvud för och den censur av internet som Nordkorea och Kina idkar. På internet kan det också uppkomma samma sorts exkluderande och inåtvända kretsar som inom annan mänsklig verksamhet. En del av det material som finns på internet kan också vara farligt, en del av informationen är missvisande och en del främjar skadliga ändamål, till exempel genom att ge råd om hur man tillverkar bomber. Det kan i framtiden leda till allt mer omfattande begränsningar och övervakning också i demokratiska länder.

Uppgift +9

a)

Den hållbara utvecklingens utgångspunkt är alla människors, också kommande generationers, möjlighet till ett gott liv i samklang med naturen. Hållbar utveckling kan inte ske under förhållanden där människors grundbehov inte kan tillfredställas, utan deras liv är i vågskålen på grund av fattigdom och hunger. Därför förutsätter hållbar utveckling att de nuvarande samhälls- och produktionsförhållandena förändras så att de kan svara på alla nuvarande och kommande människors behov, utan att riskera naturens bärkraft. Den hållbara utvecklingens dimensioner är ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet samt kulturell hållbarhet som en underström som förenar dem alla.

b)

Den hållbara utvecklingens ekonomiska dimension har under det dryga kvartssekel som gått sedan Brundtlandkommittén utvecklats relativt väl. Men den ekonomiska utvecklingen har inte förmått beakta den hållbara utvecklingens andra dimensioner. Också inom miljödimensionen har avgöranden till en del varit positiva, men med tanke på naturens bärkraft verkar justeringen av utvecklingens riktning ske för långsamt. Den samhälleliga eller sociala dimensionens utveckling mot sådana samhällsstrukturer som permanent eliminerar fattigdom verkar inte ha framskridit. Också tryggheten och främjandet av kulturell mångfald har framskridit blygsamt.

c)

I Finland har utvecklingen inte gått i en speciellt hållbar riktning. En hög energikonsumtion, till exempel ett stort kolfotspår och kärnkraft, ett i förhållande till levnadsstandarden anspråkslöst globalt ansvar och växande inkomstskillnader är tecken på att Finland inte utvecklas i en speciellt hållbar riktning. Den ekonomiska globaliseringen har haft en avgörande betydelse för valet av riktning, så det är svårt att se att riktningen skulle kunna förändras enkelt med hjälp av nationella åtgärder.

Ur ett internationellt perspektiv är det väsentligt hur snart gränserna för naturens bärkraft börjar orsaka systematiskt försämrade levnadsförhållanden också för de välbeställda. Det verkar som om en global politisk vilja att beakta naturens bärkraft inte kan uppstå utan en sådan utveckling. Å andra sidan, om det handlar om att reagera på redan skedda olyckor är hållbar utveckling kanske inte längre ett så lyckat begrepp för att beskriva åtgärderna.

Uppgift +10

a)

Utgångspunkten för livsåskådningskunskapen är att skolans moralfostran ska stå på en ideell grund. Den kan alltså inte utgå från att man försöker få eleverna att omfatta enskilda regler i uppförande. Var och en har ett ansvar när det gäller moralfostran, och det innebär att målformuleringen aldrig helt och hållet kan härstamma från något utanför elevens värld. De grundläggande principerna utgör skäl nog, även om man hänvisar till att de på något sätt är ett resultat av den moraliska värdegrunden. Av den höga abstraktionsnivån följer att det handlar om vår tankekompetens. Andra skäl är vår förmåga till observation och att hitta de rätta lösningarna på problem. I det andra stycket preciseras närmare att man med tankekompetens inte avser kunskap utan en övergripande förståelse som ger upphov till verksamhet.

Ett förtjänstfullt svar presenterar relevant terminologi, exempelvis indoktrinering och *akrasia*, dvs. viljans svaghet, eller relevanta teorier som till exempel Kohlbergs teori om moralutvecklingen. Men en ren argumentationsanalys av a-delen kan också ge fulla poäng.

b)

Respekten för den enskilda individen och hans eller hennes moraliska autonomi är bakgrunden till det sätt vi betraktar livsåskådningskunskapen på. Examinanden kan utveckla argumenteringen vidare längs denna linje genom att utnyttja tankarna i citatet. Det viktiga är att han eller hon upptäcker den svårighet som uppstår mellan respekten för elevens autonomi och målen för samhällets moralfostran, även i det fall när autonomin är en väsentlig del av de pedagogiska målen. I det här fallet handlar det om den så kallade pedagogiska paradoxen, men examinanden behöver inte känna till denna term utan enbart bli varse den spänning som uppstår.

Examinanden kan också bygga sitt svar utifrån andra utgångspunkter än i citatet. Om han eller hon ändå utmanar den värdegrund som läroplanen vilar på, exempelvis barn och mänskliga rättigheter, demokrati, är det antagligen väldigt svårt att ge ett logiskt svar som beaktar tillräckligt det intresse för ett gott liv som dels eleverna har, dels dagens samhälle har.

c)

Examinanden kan besvara frågan genom att utnyttja sina egna erfarenheter av undervisningen och studierna i livsåskådningskunskap. Det viktiga är att han eller hon kan sätta sina egna erfarenheter i relation till argumentationen i citatet. I ett förtjänstfullt svar sätts de egna erfarenheterna dessutom i relation till allmänna teorier och reflexioner om moralfostran.